

bibliografija (biblio- + -grafija). 1) popis bibliografski obradene grade, 2) znanstv. disciplina koja se bavi nacelima i metodološkim postupcima izradbe razlicitih vrsta popisa. B. najprije oznacava sastavljanje knjiga (u staroj Grckoj bibliograf je onaj koji prepisuje ili piše knjige), a od XVI. st. do kraja XVIII. st. djelatnost koja se bavi proucavanjem knjiga kao materijalnih predmeta. Diderotova *Enciklopedija* iz 1751. definira bibliografa kao poznavatelja starih rukopisa i knjiga. Tek je franc. bibliograf i bibliofil Gabriel Peignot (1812) jasno razdvojio bibliografiju od bibliologije, tj. znanosti o knjizi. Medutim još se i danas, narocito u zemljama engl. jezicnog podrucja i u Italiji, rijec b. koristi i u znacenju bibliologije. Od XVII. st. b. postupno preuzima znacenje popisa knjiga i zamjenjuje ranije nazive koji su se koristili za te popise: *bibliotheca*, *catalogus*, *index*, *inventarium*, *registrum*, *repertorium*, *thesaurus*. Prvi autor koji je uporabio rijec bibliografija da oznaci popis knjiga bio je Francuz Gabriel Naude u djelu *Bibliographia politica* (1633).

Bibliografska djelatnost obuhvaca istraživanje, sabiranje, odabiranje, opisivanje, vrednovanje, klasificiranje i objelodanjivanje knjižne, a u novije vrijeme i neknjižne grade (zvucni zapisi, filmovi, mikrofilmovi, videokasete, magn. i opticki diskovi itd), sa svrhom da omoguci korisnicima brzo pronalaženje bibliografskih podataka koji su im potrebni za znanstv. ili strucni rad ili za koju drugu svrhu.

S obzirom na sadržaj i namjenu obuhvacene grade, bibliografije mogu biti opce (*univerzalne*) (ukljucuju svu gradu bez obzira na njezin sadržaj, vrstu, mjesto i vrijeme nastanka) ili *specijalne* (obuhvacena grada ogranicena je temom, jezikom, vrstom). Prema mjestu nastanka grade, bibliografije se dijele na *medunarodne*, *nacionalne*, *regionalne* i *mjesne*. S obzirom na vremensko razdoblje u kojemu je nastala grada, bibliografije mogu biti *tekuce* (popisuju suvremenu gradu), *retrospektivne* (popisuju gradu objavljenju u određenome vremenskom razdoblju) ili *kumulativne* (kombinacija tekuce i retrospektivne). Prema nacinu na koji navode gradu, dijele se na *popisne* (o gradi se navode samo osnovni podatci), *opisne* (grada se podrobnije opisuje), *analiticke* (opis prati i anotacija s analizom sadržaja) ili *kriticke* (opis grade popracen je i vrijednosnom ocjenom sadržaja). *Primarne* bibliografije radene su uvidom u izvornu gradu, dok se *sekundarnima* nazivaju one za koje su podatci preuzeti iz ranijih bibliografija ili drugih vrela. Ceste su i tzv. *osobne bibliografije*, koje sadržavaju popis radova neke osobe i/ili radova o njoj. *Strucne bibliografije* popisuju radove iz podrucja određene struke. *Preporucne* ili *selektivne* bibliografije obicno sadržavaju izbor najboljih radova o nekom predmetu.

Grada uvrštena u bibliografiju može biti raspoređena po abecedi, strukama, predmetima ili kronologiji. Svaka se b. sastoji od popisa bibliografskih jedinica navedenih u odabranom rasporedu, od dodatnih kazala u kojima se jedinice navode u skracenom obliku i nekom drugom prikladnom rasporedu te od uputa za uporabu. Bibliografije se objavljuju kao knjige, serijske publikacije, nesamostalni prilozi u knjizi ili casopisu (tzv. skrivene b.), mikroobli-ci, a u novije vrijeme i kao elektronicke publikacije (na magn. vrpčama, kompaktnom disku /CD/ ili kao mrežno dostupne datoteke).

Najstariji popis knjiga otkriven je u sumerskom gradu Nippuru i potjece iz oko 2000 god. pr. Kr. Vrlo je vjerojatno da je to bio katalog knjižnice. U njemu je popisano 87 naslova. Druge knjižnice staroga Bliskog istoka imale su takoder kataloge, a najpoznatiji je onaj iz knjižnice asirskoga kralja Ašurbanipala u Ninivi. Ipak, prvo djelo koje zaslužuje naziv b. jesu Tablice (Pinakes) grc. pjesnika Kalimaha, za kojega se vjeruje da je neko vrijeme bio upravitelj znamenite Aleksandrijske knjižnice. To se djelo nije sacuvalo, ali se zna da je imalo 120 knjiga (svitaka) i da je zapravo bilo topografski katalog te knjižnice. Slican katalog izradio je za knjižnicu u Pergamu Krates iz Mallosa (II. st.). Prvu osobnu bibliografiju sastavio je liječnik Klaudije Galen (II. st.) pod naslovom O vlastitim knjigama (De libris propriis) gdje je popisao djela koja je sam napisao.

U sr. vijeku najčešće se sastavljaju popisi knjiga pojedinih knjižnica, posebice onih u samostanima i katedralama, a potkraj tog razdoblja sve su češći popisi knjiga u oporukama gradana i ucenih ljudi. S pojavom tiskane knjige (sred. XV. st.) naglo je porasla u Europi potreba za bibliografskim pomagalima, ponajprije zbog velikog porasta knjižne proizvodnje, a onda i zbog porasta javnih i privatnih knjižnica te broja ucenih ljudi koji su željeli biti obaviješteni o knjigama što su se tiskale diljem Europe. Talijan G. Nevizzano skuplja podatke o prav. knjigama u mnogim eur. knjižnicama i objelodanjuje 1522. prvu prav.

bibliografiju pod naslovom Popis pravnih knjiga dosad izdanih (Inventarium librorum in utroaejure hactenus impressorum). Sadržava podatke o oko 1000 knjiga. U XVI. stoljecu nastaju i druge stručne bibliografije, a javlja se i prva opća bibliografija iz pera švic. humanista i prirodoslovca Konrada Gesnera pod naslovom Opća bibliografija (Bibliotheca universalis, 1545). I on je podatke za tu bibliografiju skupljao pretražujući mnoge knjižnice diljem Europe te tako uspio sabrati 12 000 bibliografskih jedinica. God. 1555. tiskao je Dodatak (Appendix) s još oko 3000 naslova. Gesnerovo je djelo poslije proširivano te je doživjelo nova izdanja. U predgovoru je Gesner izložio nacela kojih se držao u pisanju bibliografije, a koja su dugo služila kao putokaz kasnijim bibliografima. Drži se da je Gesner prvi bibliograf u modernom smislu te rijeci.

U Engleskoj se u XVI. st. pojavljuju dvije važne bibliografije. Prvu je objelodanio John Bale pod naslovom Illustrium majoris Britanniae scriptorum ... summarium (1548). Tim su djelom udareni temelji retrospektivne nac. bibliografije, tj. bibliografije koja nije samo praktični instrument znanstv. i stručnog rada, već i dokument nac. kulture. Njegov mladi suvremenik J. Pits u svoje djelo O slavnim engleskim piscima (De illustribus Angliae scriptoribus - tiskano 1619., nakon njegove smrti) kao katolik nije uvrstio djela Wycliffea i drugih neprijatelja Kat. crkve i time je započeo dugi niz bibliografija »очишćenih« od nepocudnih pisaca i njihovih djela. U pol. XVI. st. Crkva je objelodanila prvo izdanje Popisa zabranjenih knjiga (Index librorum prohibitorum), koji je neka vrsta anti-bibliografije, jer donosi imena autora i naslove njihovih djela koji se ne smiju citati. Vrhunac protureformatorskog duha u bibliografiji dostiže isusovac A. Possevino svojom voluminoznom bibliografijom Bibliografija izabranih djela (Bibliotheca selecta, 1595) u kojoj je upozorio citatelje što treba citati iz različitih područja znanosti i književnosti. Tim je djelom udario temelje preporučenim bibliografijama koje će postati vrlo popularne u totalitarnim režimima XX. st.

Prve nac. bibliografije sastavljaju u XVI. st i Francuzi. Nezavisno jedan od drugoga, Francois de La Croix Du Maine i Antoine Du Verdier sastavljaju djelo istog naslova Francuska bibliografija (Bibliothèque française). Prvi je objelodanio svoje djelo u Parizu

1584., a drugi u Lyonu 1585. Te su dvije bibliografije poslije spojene i nadopunjene te objelodanjene pod istim naslovom u 6 knjiga 1771-73. Važnu nac. bibliografiju objelodanio je 1595. u Londonu tiskar i knjižar Andrew Maunsell pod naslovom Katalog engleskih tiskanih knjiga (Catalogue of English Printed Bookes). Unio je mnoge novine koje će bitno unaprijediti bibliografski opis: autori su poredani po prezimenima, a ne po imenima kako je dotada bio običaj, naslov je potpuniji, ime tiskara i nakladnika postaju obvezatni dio bibliografskog opisa, a isto tako i godina izdavanja i format. Time je definitivno stvoren model koji je utro put bibliografskom opisu što će se u osnovnim crtama zadržati do danas. U XVII. st. javljaju se retrospektivne nac. bibliografije i u ostalim eur. zemljama.

Potkraj XIX. st. (1895) dva belg. odvjetnika (Paul Otlet i Henri La Fontaine) osnivaju u Bruxellesu Medunarodni bibliografski institut koji je trebao izraditi retrospektivnu bibliografiju svih tiskanih knjiga, ali se taj projekt nije mogao realizirati najviše zbog nepostojanja međunarodno prihvaćenih pravila bibliografskog opisa, a i zbog u to vrijeme nedostatne tehn. opremljenosti za prihvatanje goleme množine podataka. No institut je razvio veliku djelatnost i dao snažan poticaj razvitku bibliografske teorije.

U XX. st. brzina postaje vrlo važnim čimbenikom bibliografskog rada Tekuće stručne bibliografije, posebno one iz prirodnih znanosti, izlaze u sve kraćim intervalima, a stvaranjem niza novih država nakon II. svj. rata bibliografski rad poprima globalne razmjere zahvaljujući najviše nastojanjima UNESCO-a i IFLA-e. Izrada tekucih nac. bibliografija koje prate ukupnu suvremenu tiskarsku i nakladničku produkciju u zemlji postaje obvezom svake zemlje. Iako je prva tekuća nac. bibliografija, Bibliografija Francuske (Bibliographie de la France), pokrenuta u Francuskoj još 1811., većina zemalja pokreće kontinuirano izdavanje svoje nac. bibliografije u XX. st. Nac. tekuće bibliografije smatraju se važnima, jer omogućuju praćenje i stjecanje uvida u stanje u kulturi, znanosti i gospodarstvu u zemlji. Obično ih izrađuje središnja bibliografska ustanova u zemlji, najčešće na temelju zakonske obveze polaganja određenog broja primjeraka svake tiskane publikacije. U nekim pak zemljama nakladnici dobrovoljno predaju primjerke svojih publikacija središnjoj bibliografskoj ustanovi, kako bi podatci o njihovim publikacijama bili

objelodanjeni, a publikacije sacuvane za buduće generacije korisnika. Zanimanje za izdavanje nac. tekucih bibliografija posljedica je nastanka medunar. programa Univerzalne bibliografske kontrole (UBC), koji je inicirala IFLA u suradnji s UNESCO-om 1970-ih godina. Cilj je programa uciniti dostupnima bibliografske podatke o svim publikacijama objavljenima u svijetu i omoguciti njihovu razmjenu medu bibliografskim ustanovama. Središnja bibliografska ustanova svake zemlje (najčešće je to nac. knjižnica) dužna je izradivati nac. tekucu bibliografiju, kako bi podatci o publikacijama objavljenima u zemlji postali dostupni posvuda u svijetu. U razdoblju između 1990. i 1993. sedam nac. knjižnica iz zemalja Europske unije pokrenulo je zajednicki projekt izrade svojih nac. bibliografija na kompaktnom disku. Danas već velik broj zemalja svoje nac. bibliografije redovito objavljuje na tom mediju.

Velik broj bibliografija potaknuo je već u XVII. st. izradu bibliografija bibliografija. God. 1664. Francuz Philippe Labbe sastavio je popis bibliografija pod naslovom Bibliotheca bibliothecarum, koji je doživio više izdanja. Mnogo je opširnija bibliografija bibliografija Nijemca J. Petzholdta Bibliotheca bibliographica, 1866., a najopširnije je takvo djelo sastavio Th. Besterman Svjetska bibliografija bibliografija (A World Bibliography of Bibliographies, 1939-40), u kojemu je bilo zabilježeno 16 000 bibliografija. U 4. izd. te knjige (1965-66), koje je imalo 5 sv., navedeno je 117000 naslova bibliografija.

U Hrvata se prva bibliografska pomagala javljaju već u XV. st., no prva prava bibliografija je ona koju je sastavio Dubrovčanin Anselm Bandur pod naslovom Numizmatička bibliografija (Bibliotheca nummaria, 1718). Bila je to jedna od prvih numizmatičkih bibliografija u svijetu. Splitski polihistor J. Bajamonti skupljao je podatke za prvu retrospektivnu bibliografiju knjiga dalm. pisaca i djela o Dalmaciji. Skupio je oko 2500 jedinica, ali djelo nije dovršio. Najveći pothvat na polju bibliografije poduzeo je I. Kukuljević Sakcinski. God 1860. tiskao je prvu hrv. retrospektivnu bibliografiju (Bibliografija hrvatska), a 1863. tiskao je i Dodatak. Za II. svj. rata izlazi Hrvatska bibliografija (1941-44). Izrađuje ju Hrvatsko bibliotekarsko društvo u suradnji sa Sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu. Nakon II. svj. rata JAZU objelodanjuje Hrvatsku bibliografiju u 3 niza: niz A (Bibliografija knjiga), niz B (Bibliografija casopisnih priloga) i niz C (Posebna bibliografska izdanja). Nizovi A i B prestaju izlaziti 1952. Od 1978. nizove A i B preuzima Nacionalna i sveučilišna knjižnica Jugoslavenski leksikografski zavod u Zagrebu pokrece 1950-ih god rad na izradi retrospektivne bibliografije članaka iz serijskih publikacija za područje cijele Jugoslavije. Od 1956. do 1986. tiskano je 14 knjiga U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici od 1936. radi se na hrv. retrospektivnoj bibliografiji. God. 1982. pocela je izlaziti Grada za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835-1940. Dosad su tiskane 22 i knjige.

Za razdoblje 1950-90. hrv. grada obradena je u tekucioj bibliografiji što ju je izdavao Jugoslavenski bibliografski institut (JBI) u Beogradu, koji je 1949. postao središnjom bibliografskom ustanovom u Jugoslaviji. Na osnovi obveznog primjerka, koji dobiva iz tadašnje države, JBI izdaje od 1950. tekucu bibliografiju Jugoslavije u svešćicima pod razlicitim naslovima (Bibliografija Jugoslavije - knjige, brošure i muzikalije, 24 svešćica godišnje s autornim i predmetnim kazalom. Bibliografija Jugoslavije - Clanci i prilozii u casopisima, listovima i zbornicima), mjesecnik s imenskim i abecednim katalogom u tri niza: Serija A (za društ. znanosti), B (prirodne i primijenjene znanosti), C (umjetnost, šport, filologija i književnost), te Bibliografija Jugoslavije - serijske publikacije.